

LETTERS WRITTEN BY A TURKISH SPY ESERİNDE AYDINLANMA: KARTEZYEN FELSEFESİ

Sıla Şenlen (Güvenç)*

Özet

Aydınlanma Çağı 18. yüzyıla bağdaştırılsa da, Aydınlanma felsefesinin kaynağı düşüncenin otoriteden uzaklaşmaya başladığı Rönesans ve özellikle de söz konusu gelişmelerin bir sistem haline getirildiği ve rasyonalizmin belirginleştiği 17. yüzyıla olarak kabul edilir. Bu düşünceler 17. yüzyıl sonlarında Marana ve/veya birden fazla İngiliz yazar/çevirmen tarafından kaleme alındığı düşünülen *Letters Written by a Turkish Spy* (*Bir Türk Casusun Mektupları*)'dır. Tamamı sekiz ciltten oluşan koleksiyon altı yüzden fazla kurgusal mektuptan oluşmaktadır. Bu mektuplar sözde Paris'e Osmanlı Sultanı adına bilgi toplamak üzere yollanan Arap Mahmut adındaki bir Türk (Osmanlı) casusu tarafından kaleme alınmış, sonra ise çevrilmiştir. Bu çalışmanın amacı, 18. yüzyılda oldukça revaçta olan söz konusu koleksiyonun Aydınlanmanın temelini oluşturan Kartezyen felsefesini nasıl ortaya koyduğu ve ne denli popülerleşmesine katkıda bulunduğunu incelemektir.

Anahtar kelimeler: Descartes, Kartezyen felsefe

Abstract

Although the Age of Enlightenment is generally connected with the eighteenth century, the developments that took place at end of the seventeenth century; especially those connected with the establishment of a universal system paved the way to the Enlightenment. Ideas connected to the

* Yrd. Doç. Dr.; Ankara Üniversitesi-D.T.C.F-Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü-İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. ssenlen@yahoo.com

Enlightenment and especially Rene Descartes has not only reflected upon science and philosophy, but also on the literature produce in that period. *Letters Written by a Turkish Spy*, published at the end of the 17th century, is an extraordinary and neglected example of such a case. The *Letters*, by Giovanni P. Marana and/or one or more collaborators, is an eight volume collection composed of more than 600 letters. These pseudo-letters were 'supposedly' written by Mahmud the Arab (Ottoman), who has been sent to Paris as a spy by the Ottoman State in order to gather and send information about France and Europe. This paper will deal with Descartes and Cartesian philosophy present within these letters, and the role of this collection in popularizing Cartesian philosophy.

Keywords: Descartes, Cartesian philosophy

Aydınlanma Çağı genellikle 18. yüzyılla bağdaştırılsa da, Aydınlanma felsefesinin kaynağı düşüncenin otoriteden uzaklaşmaya başladığı Rönesans ve özellikle de gelişmelerin bir sistem haline getirildiği 17. yüzyılın sonları olarak kabul edilmektedir¹. Aklın ve mantığın kullanımıyla doğru bilgiye ulaşılabilineceği fikrinin temel alınması ve bu düşünce sisteminin bilim ve felsefe dünyasında büyük gelişmelere yol açmasıyla ortaya çıkan Aydınlanmanın temel mimarı ise şüphesiz Fransız matematikçi, bilim adamı ve filozof René Descartes'tir (1596-1650). Hegel'in sözleriyle "fırtınalı bir denizde uzun bir yolculuktan" sonra "Descartes ile modern çağların kültürü" ve "modern felsefe düşüncesi" kendini göstermeye başlamıştır (Bumin, 2003, s.9).

17. yüzyıl sonlarına doğru Descartes ve Kartezyen felsefesi kendini sadece bilim ve felsefe alanında değil, aynı zamanda edebiyat dünyasında da göstermiştir. Bunun en ilginç örneklerinden biri 17. yüzyıl onlarına doğru yayınlanan ve 600'den fazla mektuptan oluşan 8 ciltlik *Letters Written by a Turkish Spy (Bir Türk Casusun Mektupları)* adlı eserdir. Gerçek yazarı ile ilgili farklı iddialar bulunan² söz konusu mektup koleksiyonunun ilk cildinde

- 1 Bu nedendendir ki 17. Yüzyıl, "Rönesans'ın elde ettiği kazançların derlenip düzenlendiği ve bunlara dayanarak ortak bir dünya görüşüne varmayı amaçlayan bir yüzyıl olarak tanımlanmıştır. Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, İstanbul 1996, s. 249.
- 2 Bu eserin yazarı, ikinci yazarı veya çevirmeni konusunda farklı düşünceler beyan edilmiştir. Yazar ve baskılarıyla ilgili en kapsamlı çalışma William H. McBurney tarafından yayınlanan "The Authorship of the Turkish Spy" ("Türk Casus'unun Yazarı") adlı makaledir. McBurney'e göre tüm mektuplar Marana'nın kaleminden çıkmıştır. Fakat bu var olan tek tez değildir. Makalesinde bahsettiği üzere başka araştırmacılara göre ise ilk 102 mektup Marana'ya aitken geri kalan mektuplar "Robert Midgley, Bradshaw, Sault, ve Manley" gibi İngiliz yazarlardan birine aittir. Fransız araştırmacılar ise çalışmanın M. Bayle veya Charles Cotolent'e ait olabileceğini iddia etmişlerdir. William H. McBurney, "The Authorship of the Turkish Spy", *PMLA*, Cilt. 72, No.5. 1957 New York. ss. 923-4. Koleksiyondaki son 500 kadar mektubun (Cilt IV-VIII) öncelikle İngilizce olarak yayınlanması ve Fransızca veya İtalyanca kaynağı mevcut olmaması, bunların bir İngiliz yazar tarafından yazıldığı tezini güçlendirmektedir.

belirtildiği üzere, mektuplar 'sözde' Osmanlı Sultanı adına Fransızlarla ilgili istihbarat toplamak üzere Paris'e gönderilen ve orada 45 yıl (1637-1682) ika- met eden Türk (Osmanlı) casus "Arap Mahmut³" tarafından Arapça kaleme alınmış, sonra ise farklı dillere çevrilmiştir⁴. Eserin Başkahramanı Mahmut gerçekte çok dindar bir Müslümandır⁵, fakat devletin güvenliği için kendi- ni Katolik Tittus Durach Nieski (veya Moldovyalı Titus) olarak tanıtır. Son derece eğitilmiş ve kültürlü olan Mahmut "Türklerin Dini Otoritesi Müftü", "Kara Haly", "Kaymakam", "Dğnet Oglou", "Fez'deki [Müspet] Bilimler Okulu Başkanı Abdel Melech Muly Omar" gibi kişilere tarih, din, bilim, kül- tür, siyaset gibi konuların yanı sıra Descartes, Kartezyen felsefe, mekanik dünya görüşü, Tanrı'nın varlığı ve Katolik kilisesinin bilime yaklaşımı gibi birçok konudan bahseder.

17. yüzyıl sonlarında ve 18. yüzyılda oldukça popüler olan söz konu- su eser, Descartes'e birçok gönderme yapmakta, düşüncelerini tanıtır ve tartışmakta ve ele alınan bazı konulara yöntemsel şüphecilikle yaklaşmakta- dır. Mektupların temel amacı ise var olan dogmatik düşüncelerin içini bo- şaltmak suretiyle yok etmek ve yerini şüphecilikle doldurmaktır. Nitekim Aydınlanmanın temelini oluşturan bu yaklaşımı özellikle İngiltere ve Fransa'ya yaymada mektupların büyük katkısı olmuştur. Eserin dolaşımını ve dolayısıyla etkisini biraz olsun anlamak için mektupların Avrupa'daki başlıca yayın serüveni aşağıda kısaca özetlenmektedir:

1. 1684 yılında **33** mektuptan oluşan **Cilt I**, Giovanni P. Marana ta- rafından İtalyanca (*L'esplore Turco*) ve Fransızca (*L'Espion du Grand Seigneur*) olarak yayımlandı.
2. 1684 yılında **102** mektuptan oluşan **Cilt I-III**, Marana'dan yayın hakkını alan Claude Barbin tarafından Paris'te Fransızca olarak yayımlandı.
3. 1688 yılında **102** mektuptan oluşan **tek ciltlik** koleksiyon Henry Westein tarafından Hollanda'da yayımlandı.
4. 1689 ve 1690 yıllarında **102** mektupluk **Cilt I-III** Etienne Duras- tin (Barbin yerine) tarafından yayımlandı. Bunlar Marana'nın ölü-

3 Arapça "Mahmut" olarak yazılan isim, eserde "Mahmut" olarak geçmektedir.

4 Kurgusal Oryantal mektuplarla Osmanlı-Avrupa ilişkileri için Bkz. Hasan Baktır. "A Dialogic Enlightenment Perspective; Approach to the Ottoman and European Relations in Pseudo-Oriental Letters". *Turkish Studies; International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 3/4 Summer, Erzincan 2008.

5 "Türklerin Dini Otoritesi Müftüye" yazdığı bir mektupta "mübarek dinin düşman- larının icat edeceği en acımasız işkence aletleri gözümün önüne gelse bile, gerçek bir Müslüman olarak" öleceğini belirtir (I.i.9). Mektuplardan verilen referanslar I.i.IX.; Birinci Cilt, Birinci Bölüm, Dokuzuncu mektuba işaret etmektedir.

münden (1693) önce yayınlanmış son Fransızca versiyonlarıdır.

5. Eserin ilk 101 mektuptan oluşan ilk İngilizce versiyonu İngiltere’de *Letters Writ by a Turkish Spy* başlığıyla 1687 tarihinde Londra’da basılmıştır⁶.
6. Bu noktaya kadar ilk I-III cilt veya 101-102 mektuptan bahsedilmiştir. IV-VIII ciltlerde ise durum değişmektedir:
7. 1692 yılında yayıncıları Robert Midgley ve John Leake adına *Stationers’ Register*’a kayıt edilen 8 ciltlik (600+ mektup) koleksiyon ilk olarak İngilizce yayınlanmıştır⁷.

İlk çıktığından itibaren “eğlenceli”, “yaratıcı” ve “dahiyane” bulunan (McBurney, 1957, 915) mektuplar 1684-1801 yılları arasında Fransa, İtalya, İngiltere ve Hollanda gibi ülkelerde farklı dillerde onbeşten ziyade yayınlanmış ve içerdiği fikirler bakımından Aydınlanma’ya katkıda bulunmuştur. Hatta bazılarının göre mektupların fikir yayma anlamında Aydınlanma üzerindeki etkisi John Locke, Bernard le Bouiver de Fontelle, Pierre Bayle’in çalışmaları ve dünyanın en eski bilimsel akademilerden biri olan Royal Society’nin zabıtlarından bile fazladır:

Aydınlanma ruhu, dini inanç yerine karşılıklı çıkara dayalı görüş birliği, herkesin inanabileceği bir dizi prensip bulma arzusu, ihtirasın aklın sağlam rehberliğine yenik düşmesi ve barış ve ticaretin gelişeceği intizamlı bir dünya için aşırı ümit: Bunlar 17. yüzyılın entelektüel camiası tarafından, değişik derecelerde benimsenmiş düşüncelerdi. Locke’un çalışmaları, İngiltere’deki Royal Society’nin zabıtları, Fransa’da Fontelle ve Bayle’nin yazıları elimizde mevcut olmasına rağmen, Aydınlanmanın fikirlerinin popüler hale getirilmesi, Giovanni P. Marana’nın *Bir Türk Casusun Mektupları*’ndaki kadar tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. (Weitzman, 1970, s.1-2)

Fakat Aydınlanmanın eşiğinde yayınlanan eser oldukça revaçta olmasına karşın üzerine ne yazık ki gerektiği kadar eğilinmemiştir⁸. Weitzman’a

- 6 Bu koleksiyon, sakıncalı bulunup İtalyanca ve Fransızcasında bulunan 99’uncu mektup çıkarıldığından, 101 mektuptan oluşmaktadır. 99’uncu mektup Abraham de Hoogenhuysen tarafından Amsterdam’da 1696 yılında basılan baskısı dışında takip eden baskılardan çıkarılmıştır.
- 7 1693 yılında 8 ciltlik eserin yayın hakkını Leake, Mingley’in mektupla verdiği izine dayanarak Joseph Hindmarsh ve Richard Sare’ye transfer etmiştir. Söz konusu mektupta, eserden bahsederken, önce kendi tarafından çevrilip düzenlendiğine söyler, sonra ise “bu [...] kitapların tek yazarı” olduğunu beyan etmektedir. Bu iki ayrı yöndeki beyan karışıklık yaratmaktadır. William H. McBurney, “The Authorship of the Turkish Spy”, *PMLA*, Vol. 72, No.5, 1957 New York, s.919.
- 8 Bu eser üzerindeki çalışmalar ağırlıklı olarak yazar konusunu ele almıştır; Bkz. William McBurney. “The Authorship of The Turkish Spy”, *PMLA*, LXXII, New

göre “onun kadar önemli ve büyüleyici olup da tamamıyla ihmal edilmiş 17. yüzyıla ait bir başka eser yoktur” (1970, a.g.e., s.2). Bu bağlamda, eser Aydınlanma felsefesinin temelini oluşturan Kartezyen düşünce açısından değerlendirilecektir.

17. yüzyıla damgasını vuran Uşçuluk ve yeni bir yöntem arayışı Descartes tarafından hayata geçirilmiştir. Descartes önce her şeye kuşkuculukla yaklaşmayla başlamıştır. Fakat Descartes *Metot Üzerine Konuşma* (1637) adlı eserinde kendi yöntemsel kuşkuculuğunu, klasik Kuşkucularınkinden (Sceptics) şu şekilde ayırt eder: “[...] sırf kuşku etmek için kuşku duyan ve her zaman kararsız görünen kuşkucuları taklit ettiğim sanılmasın. Çünkü benim bütün amacım kaya ya da kili bulmak için oynak topraklarla kumu atmaktır” (1984: 30). *Tabiat Işığın ile Hakikati Arama* (1641?) adlı eserinde bu bilimsel yaklaşımını şu şekilde örnekler: “[...] yalnız dünyada siz var mısınız, Yer var mı, Güneş var mı diye şüphe etmekle kalmayacağım; fakat gözlerim var mı, hatta sizinle konuşuyor muyum, siz benimle konuşuyor musunuz, diye de şüphe edeceğim, kısacası her şeyden şüphe edeceğim.” (1988: 19) Onun için şüphe etmek düşünmektir ve düşünmek ise var olmaktır.

Descartes, bilimlere kuşkuyla yaklaşımı sonucunda yanlışlıklar tespit etmiş, bu durumu ortadan kaldırıp insanları güvenilir bilgilere ulaştıracak bir bilimsel yöntemin gerekliliğini anlamıştır. Bu doğrultuda mantık, geometri ve cebiri incelemiş, matematikte⁹ ortaya konulan bilgilerin açık, güvenilir ve kontrol edilebilir olduğundan bütün bilimlere uygulanacak ‘evrensel matematik yöntem’ olarak adlandırdığı bir metot geliştirmiştir (Topdemir, 2011: 129). ‘Evrensel Matematik Yöntem’ dört kuraldan oluşmaktadır: Apaçıklık Kuralı, Analiz Kuralı, Sıra kuralı ve Sayış kuralı. “Apaçıklık Kuralı”na göre aldanmamak için yargıların açık bir biçimde kavranan şeyler üzerine dayandırılması gerekmektedir. Yargıya varmakta acele etmek ve peşin yargılara saplanmak suretiyle yanılısamaya düşmemek ise ancak yöntemsel kuşkuyla mümkündür. Bu nedenle her şeye kuşkuyla yaklaşmak gereklidir. Evrensel matematik yönteminin kurallarından ikincisi sorunu sınırlandırıp sadeleştirerek bölümlere ayırmak suretiyle daha iyi çözmeyi hedefleyen “Analiz Kuralı”, üçüncüsü en basitten

---

York 1957, 915-935; Bknz. Joseph Tucker. “On the Authorship of The Turkish Spy: an Etat Present” *Papers of the Bibliographical Society of America*, LII, New York 1958. 34-47.; Bknz. Giovanni P. Marana. *Letters Written by a Turkish Spy*. Seçim ve Yayına Haz. J. Weitzman. New York 1970.

9 Galilei “Felsefe gözlerimiz önünde açık duran ‘evren’ dediğimiz o görkemli kitapta yazılıdır. Ancak yazıldığı dil ve alfabesini öğrenmedikçe bu kitabı okuyamayız. Kitabın yazıldığı dil matematiğin dilidir” Descartes anlayışını sürdürmektedir. Cemal Yıldırım, *Bilimin Öncüleri*, Ankara 2001, s. 84.

zora kademe kademe yükselen “Sıra Kuralı” ve sonuncusu ise eksiklik ve atlama olmadığından emin olmak için kontrol etmeyi veya sağlama yapmayı niteleyen “Sayış kuralı”dır (Topdemir, a.g.e., 135-143).

Descartes ‘yöntemsel kuşkuculuk’u, matematik ve geometri kanıtlamalarından insanın kendisinin, diğer insanların ve hatta Tanrı’nın varlığından şüphelenmek için bile kullanır ve şüphelenemeyeceği noktaya kadar götürür (Topdemir, a.g.e., 140-141). *İlk Felsefe Üzerine Düşünceler* (1641) adlı eserinde öncelikle kendi varlığına, sonra Tanrı’nın varlığına ve sonunda maddeler dünyasının varlığına nasıl ulaştığını anlatır. Descartes için doğa gizemli olmayıp bir saat gibi mekanik yasalara göre işlemektedir (mekanik dünya düşüncesi) ve ancak deney yoluyla incelenebilir. Bu doğrultuda, beden ve ruh bile ayrı töz olarak ele alınır. Ruh kozalakısı bir bezle bedenle iletişime geçmektedir. Mekanik görüş, canlı doğayla cansız doğa arasında hiçbir ayırım gözetmez. Bu anlayışa göre tüm doğal, biyolojik ve psikolojik fenomenlerin, son çözümlemede fiziki fenomenlerden başka hiçbir şey olmadığını ve bütün fenomenlerin yalnızca maddi değişimler ya da hareket halindeki madde aracılığıyla açıklayabildiğini savunur (Cevizci, 2002, s.584).

Descartes geliştirdiği yöntem sayesinde ismini Avrupa’da duyurur. *Mektuplar* Descartes’in nasıl karşılandığına büyük yer vermektedir. Mahmut, Dgnet Oglou’na yazdığı çok ilginç bir mektupta Fransa’daki burjuva kadınların son zamanlarda felsefeye olan ilgilerinden bahsetmektedir:

Son zamanlarda Fransa’daki yüksek tabaka kadınlar erkekler gibi felsefeye merak sardılar. Aristo ve müritlerinin yanlış olduklarını ispat edemezlerse eğitimlerini yetersiz sayıyorlar. Kalem nerdeyse nakış iğnesinin yerini almış, eskiden süs, oyuncak ve öteberi dükkanları gibi olan odaları şimdi kütüphanelere ve ilmi kitap sığınaklarına dönüşmüştür. (Cilt II. Kitap i. Mektup 12)¹⁰

Mahmut, kadınların felsefeye gösterdiği bu yakın ilgiyi ise Descartes’e ithaf etmektedir:

Fransa’nın ufkunda, soylu kadınları bu beşeri bilimin peşinde koşuran yeni bir yıldız doğmuştur. Bu kişi, ışığı eskilerden çok daha parlak parlayıp Antik Roma ve Yunan âlimleriyle birlikte Stagirite’yi [Aristo’yu] gölgede bırakan meşhur Descartes’tir. Pek çok kadını okullara çeken bu

10 Mektup çevirileri tarafımdan yapılmıştır. Bu süreçte Mehmet Öz-Fatma Acun’un çevirilerinden de faydalanmıştır. Arthur J. Weitzman (ed.), *Bir Türk Casusunun Mektupları*, Çev. Mehmet Öz-Fatma Acun. T.C. Kültür Bakanlığı Dünya Edebiyatı, Ankara 1999.

benzersiz insandır. Bunlar [felsefesini takip eden kişiler], asil soyları ve soylu kanlarından çok Kartezyen olmak ve onun prensiplerini savunma kabiliyetleriyle iftihar ederler. (II.i.12)

Mahmut, Descartes'in Klasik felsefesinin en önemli filozoflarından olan Aristo'yu gölgede bıraktığını yazmaktadır. Bu Descartes'in Skolastiğin tasım yöntemine, Aristo'nun mantığına karşı yeni bir yöntem geliştirme isteğini belirtmektedir. Kartezyen felsefesi o kadar popülerdir ki kadınlar 'bile' Descartes'in eserlerini okumaktadır. Tabii ki, Arap Mahmut da onların gerisinde kalmayıp Kartezyen felsefesini benimsemektedir. Bu yaklaşım özellikle bir zamanlar İslam dünyasının ilim alanında en önemli yerlerinden biri olan Fez'deki [Müspet] Bilimler Medresesinin Müderrisi Abdel Melech Muly Omar'e yazdığı mektuplarda ortaya koyulmaktadır. Bu mektupların birinde Descartes'in matematiğin açık, seçik ve güvenilir olduğuyla ilgi düşüncelerini anlatmakta ve kendisi için de tek güvenilir bilimin matematik olduğunu söylemektedir. "Matematik dışında hiçbir bilimde bir kesinlik görünmüyor; geri kalanların tamamı bir türlü ihtilaf ve muamma ile karma karışık ki, bu da beni çok şeyden şüphe etmeye sevk etti" (V.iv.9).

Abdülmelik Molla Ömer'e yazdığı bir başka mektupta Descartes'in mekanik dünya görüşüne yer vermektedir:

Buralarda güneşin yerinde durduğunu ve dünyanın hareket ettiğini kesin olarak savunan büyük bir adam [Descartes] ve nazariyeleri var. Bu doktrinden ilk söz eden kişi o değil; onun birkaç hocası oldu, fakat o teoriyi bir hayli geliştirdi. Teori ile ilgili dayanakları matematiksel izahlar kadar sağlamdır [...] (II.i.26)

Burada bahsedilen "büyük [...] adam" Descartes olduğunu Molla Ömer'e yazdığı bir diğer mektupta açıklar:

Benden daha önce aldığın mektupta bir Fransız filozofunun düşüncelerinden bahsetmiştim. Dünyamızın da arasında bulunduğu gezegenlerin merkezi olan güneşin hareketsiz, dünyanın ise var olduğunu iddia ettiği diğer gezegenler gibi hareket ettiğini iddia ettiğini söylemiştim. Bilgi ve ilmiyle dünyaca tanınan bu âlimin adı Descartes'tır. Bütün felsefenin temeli olarak şu kısa çıkarım ve durumu önerir: Düşünüyorum, o halde varım. Yalnızca bunda dogmatiktir; bundan çıkarılacak bütün belirsiz çıkarsamalarda meşru bir şüpheciliğe izin verir. (IV.iii.1)

Bu mektupta ayrıca Descartes'in ünlü "cogito, ergo sum" veya "Düşünüyorum, o halde varım" sözlerine yer verir.

Mahmut, Hekim Kara Haly'ye yazdığı bir mektupta Descartes'in ölümünden sonra da uzun yıllar tartışılacak olan bir konudan bahseder; can-

lıların, beden ve ruh olmak üzere mekanik ve iki ayrı töz olduklarını savunan görüş:

Batılı filozoflar, özellikle de Bay Descartes'ın düşüncelerini takip edenler, (insan dışındaki) tüm canlıların ruhlarının ölümlü ve maddi olduğunu kabul ederler. Onlar için bir hayvan duvar veya kol saati gibi makine olduğundan, vücut dışında bir ruh tarafından harekete geçirilmez veya bilgi aktarılmaz, doğal olan bütün davranışları aslında harici nesnelere etkisiyle bedensel mekanizma tarafından yapılmaktadır.

Bu konuda, Aristo ve Doğu'nun bütün bilgilerine muhalif olurlar. (II. i. 27)

Fakat Mahmut hayvanların ruhlarının yalnızca madde olduğu düşüncesini reddeder. İstanbul'da Hekim Kara Haly'e yazdığı mektupta "onların ruhlarının yalnızca madde olduğunun iddia eden modern filozofların düşüncelerini kabul etmeyeceğim." der (II. i. 27). Mahmut'a göre, arıların mükemmel idare ve organizasyon yeteneği, sırtlanların insan sesi taklit etmesi, yunus balıkların insan sevgisi gibi örnekler hayvanların akla benzeyen bir melekeye sahip olduklarını göstermektedir.

Descartes fiziksel dünyanın yapısı ve kökeni üzerine yazdığı *Dünya ya da Işık İncelemesi*'ni Galileo Galilei'nin dünyanın güneş çevresinde döndüğü tezi üzerine kurmuştur. 1633'de yayına hazır olmasına rağmen, Galileo engizisyon tarafından aforoz edildiğinden yayımlanmamış, hatta yakmayı bile düşünmüştür. Mahmut, Molla Ömer'e yazdığı mektupta Katolik kilisesinin bilim adamları ve düşünürler üzerindeki baskısına geniş yer vermektedir:

Hıristiyanlar İncil'e muhalif olan hiçbir felsefeyi kabul etmezler, fakat onların uygulaması bu kitapta yazılanları tekzip ediyor. Şüphesiz Yaratıcıya haset yoktur ve her şeye kadir olan O insanları bilgilerini artırdıkları için cezalandırmayacaktır. Tabiatın araştırılması pek çok masum zevklerle dolu; insana ilim isteği veren O, bunu uygun nesnelere tatmin etmeyi insana yasaklamamıştır. Bu yeni felsefenin [Kartezyen], (birkaç dilde okuduğum) İncil'e nasıl daha fazla tezatlık oluşturduğunu idrak edemiyorum. [...] Gezegenlerin geriye doğru olan hareketlerinin en doğru sebebinin izah eder. (II. i. 26)

Bu bağlamda, Ptolemy ve Brahe'yi eleştirip, Copernicus'u övmektedir:

Ptolemy'nin güneş, ay ve yıldızlar ile ilgili, bunların her saat başı cennetten geçtiğini hikaye eden dünya sistemi, hareket kanunları ile uyuşmaz. Tycho Brahe [1546-1601] ise, küreleri dış merkezlerden, küçük daireler vb. ile yamayan kaba bir iççiden başka bir şey değildi. Ptolemy, sabit yıldızları

sonsuz ve akıl almaz koşuşturma içinde bırakır; diğeri ise gezegenleri semavi bir karmaşa içine koyar. Bu ikisi de güneşi evrenin ortasına koyarak gerçeğe en yakın benzerlikle tabiatın bütün görünümünü ortaya koyan mümtaz astronom Copernicus'un çok gerisindedirler. (II.i.26)

Buna ek olarak, o dönemde Copernicus'un Galileo gibi aforoz edilmesini de kesin bir dille eleştirir:

[...] Galileo da güneşin sabit bir merkez olup dünyanın ise etrafında döndüğünü ileri sürdüğü için, bu on sene içinde Roma'da aynı cezaya çarptırılmıştı. Onu ancak sözünü geri alması kurtarabildi. Bu tür şiddet, bilimin gelişmesini engeller, bilim ve sanat alanında yapılacak olan ilerlemeleri durdurur (II. i. 26)

Bunları anlatan Mahmut o kadar etkilenmiştir ki, kuşkucu olmaya karar verir: "Binaenaleyh, en akıllı adamlar bile kendilerine ters düşüp kuşkucu olduklarına göre, söyle ey zamanın kahini, ben niye öyle olmayım?" (V.iv.9).

Letters Written by a Turkish Spy, Aydınlanma'yla ilintili genel teorileri ve temsilcileri, özellikle de modern felsefesinin babası olarak kabul edilen Descartes'in düşüncelerinin 17. yy. sonlarında nasıl algılandığını ortaya koymuştur. Ayrıca, Aydınlanma Çağı'na önderlik eden ve yön veren fikri temellerin popülerleşmesine de katkıda bulunmuştur. 1684-1801 yılları arası defalarca farklı dillerde Fransa, İtalya, İngiltere, Hollanda gibi ülkelerde yayınlanan mektuplara 1718 yılında ünlü İngiliz yazar Daniel Defoe devam niteliğini taşıyan 63 mektupluk *Continuation of the Letters of a Turkish Spy* adında bir zeyl yazmıştır. Arthur Weitzman 1970 yılında 100 kadar mektuptan bir derleme yayınlamış, bu derleme 1998 yılında Mehmet Öz ve Fatma Acun tarafından Türkçeye çevrilmiştir. 2005 yılında ise Şebnem Şenyener *Bir Türk Casusunun Mektupları* adında bir roman yayınlanıp mektupların serüvenini Amerika'ya taşımıştır¹¹. Bu yollar, Kartezyen Mahmut'un liberal düşünceleri günümüze değil getirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aktel, Ebru. (2006). *Descartes'in Bilgi Kuramı*. T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Y. Lisans Tezi. Kocaeli.
- Baktır, Hasan. (2008). "A Dialogic Enlightenment Perspective; Approach to the Ottoman and European Relations in Pseudo-Oriental Letters". *Turkish Studies; International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Cilt 3/4 Summer. Erzincan.
- Bumin, Tülin. (2003). *Tartışılan Modernlik*. İstanbul.

11 Şebnem Şenyener, *Bir Türk Casusunun Mektupları*, İstanbul 2005.

- Cevizci, Ahmet. (2002). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul.
- Descartes, Rene. (1984). *Metot Üzerine Konuşma*. Çev. K. Sahir Sel. İstanbul.
- Descartes, Rene. (1960). *Tabiat Işığı ile Hakikati Arama*. Çev. Mehmet Karasan. Ankara.
- Descartes, Rene. (1993). *Felsefenin İlkeleri*. Çev. Mesut Akın. İstanbul.
- Gökberk, Macit. (1996). *Felsefe Tarihi*. İstanbul.
- Gökberk, Macit. (1991). *Ruhun İhtirasları*. Çev. Mehmet Karasan. İstanbul.
- McBurney, William H. (1957). "The Authorship of the Turkish Spy". *PMLA*. Vol. 72. No.5. New York: s. 915-935.
- Şenyener, Şebnem. (2001). *Bir Türk Casusunun Mektupları*. İstanbul.
- Topdemir, Hüseyin Gazi. (2011). *Felsefe*. Ankara.
- Tucker, Joseph. (1958). "On the Authorship of The Turkish Spy: an Etat Present" *Papers of the Bibliographical Society of America*. LII. New York: s. 34-47.
- Yıldırım, Cemal. (2001). *Bilimin Öncüleri*. Ankara.
- Weitzman, Arthur J. (ed.) (1970). *Letters Writ by a Turkish Spy*. New York.
- Weitzman, Arthur J. (1999). *Bir Türk Casusun Mektupları*. Çev. Mehmet Öz-Fatma Acun. T. C. Kültür Bakanlığı Dünya Edebiyatı. Ankara.